

УДК 7.038(477):7.071.1(=512.143)

Акав К. С.

Харківська державна
академія дизайну і мистецтва

ВПЛИВ УКРАЇНСЬКОГО АВАНГАРДУ НА КАРАЇМСЬКОГО МИСТЦЯ: В. БАБАДЖАН В ШКОЛІ-СТУДІЇ ОЛЕКСАНДРИ ЕКСТЕР ТА ЇХ ТВОРЧІ КОНТАКТИ

Акав К. С. Вплив українського авангарду на караїмського мистця: Вениамін Бабаджан в школі-студії Олександри Екстер та їх творчі контакти. У статті подана інформація, що визначає творчі особистості Олександри Екстер та Вениаміна Бабаджана. Проаналізовано творчі здобутки В. Бабаджана до зустрічі з О. Екстер — період праці та творчого саморозвитку у «Вільній майстерні», де він виступає одним із засновників студії. Визначено причини та обставини зустрічі О. Екстер з В. Бабаджаном — «червоний терор» у Києві та вимушений переїзд до Одеси. Виділено три періоди спілкування митців: перший — лекції з мистецтва Олександри Екстер в березні 1919 р.; другий — відвідування школи-студії з малюнку та живопису Екстер (детально досліджено процес та особливості методів навчання в студії Екстер і результати — у вигляді трьох робіт) у квітні–червні 1919 р.; третій — співпраця (викладання історії мистецтва В. Бабаджаном в школі-студії О. Екстер восени 1919 р.).

Ключові слова: Вениамін Бабаджан, Олександра Екстер, український авангард, школа-студія Екстер, автопортрет, натюрморт.

Акав Е. С. Влияние украинского авангарда на караимского художника: Вениамин Бабаджан в школе-студии Александры Экстер и их творческие контакты. В данной статье подана информация, которая определяет творческие личности Александры Экстер и Вениамина Бабаджана. Проанализировано творческие достижения В. Бабаджана до встречи с А. Экстер — период работы и творческого саморазвития в «Свободной мастерской», где он выступает одним из основателей студии. Определены причины и обстоятельства встречи А. Экстер с В. Бабаджаном — «красный террор» в Киеве и вынужденный переезд в Одессу. Выделено три периода общения художников: первый — лекции по искусству Александры Экстер в марте 1919 г.; второй — посещение школы-студии рисунка и живописи Экстер (детально исследован процесс и особенности методов обучения в студии Экстер и результаты — в виде трех работ в апреле–июне 1919 г.; третий — сотрудничество (преподавание истории искусства В. Бабаджаном в школе-студии А. Экстер осенью 1919 г.).

Ключевые слова: Вениамин Бабаджан, Александра Экстер, украинский авангард, школа-студия Экстер, автопортрет, натюрморт.

Akav K. Influence of Ukrainian Avant-Gardein the Karait artist: Benjamin Babadzhan school-studio Alexandra Exter and creative contacts. Background. In recent years, there has been an increased interest in the person of Ukrainian avangardistki Exter Alexandra Alexandrovna, her school, as well as to the Karait painter, poet and art critic Odessa Benjamin Simovic Babadzhan. Pupils O. Exter become outstanding representatives of art of the twentieth century. Memories B. Babadzhan opened a new information on creative and educational activities A. Exter in Odessa during the period of 1919–1920. This article describes the process and methods of teaching in the school Exter and creative collaboration with the Karait artist B. Babadzhan. Kovalenko in his monograph “Alexandra Exter”, examines the artistic life of the period Exter in Odessa, where the name of B. Babadzhan mentioned episodically. The two-volume B. Babadzhan “From the creative heritage” (S. Z. Lushchik compilers and A. L. Yavorsaya) describes the period of study and creative relationship A. Exter and B. Babadzhan.

Objectives. The objectives of this study: to identify creative individuals A. Exter and B. Babadzhan, analyze the creative achievements B. Babadzhan to meet with Alexandra Exter (period of work and creative self-development of the “Free shop”) to determine the causes and circumstances of their meeting, the first to reveal features meeting of artists (lecture course on the history of art of the twentieth century. A. Exter in March 1919), to investigate in detail the process and features of teaching methods in the studio Exter during April–June 1919, to explore co-operation between artists — the teaching of the history of art in B. Babadzhan Studio Exter autumn of 1919.

Results. The results of the research support the idea that creativity Benjamin Babadzhan influenced kubofuturizma before meeting with Alexandra Exter — during the “Free shop” where he is one of the founder of the studio, and art critic. Before meeting with A. Exter Benjamin Simovic has written two books,

“Wrobel (a sad genius)” and “Cezanne. Life, work and selections from the letters” record-thinking about other artists in a notebook, “Notes on the painting”, as well as critical articles for the exhibitions that took place in Odessa. Founded reasons to move to Odessa Alexandra Alexandrovna, and the first meeting of the lectures of the artist. The Notebook “Notes on Painting” written brief summaries of five lectures. The learning process in the school Exter enriched B. Babadzhan comprehensive knowledge of theory (of contemporary art) and practice, based on still life was considered as a universal training method. Of particular interest is the description in the “Diary of a painter” stages of creating still lifes, self-portrait recordings recommendations Exter and personal thoughts of the artist on the shape and dynamics of the pattern. Most interesting is the self-portrait as a reflection of the specifics of the Karaite appearance via kubofuturisticheskogo solutions, helps to emphasize the feature of modest color solutions. The self-portrait Babadzhan masterfully combined cubist image detail appearance, solving simple geometric shapes with a futuristic dynamics transmitted arcuate lines that create the effect of movement and fleeting moments. Two still life, was working Babadzhan at the studio school Exter resolved matissovskom (Fauvist) and Cezanne (postimpressionist) style, where he masterfully displayed the characteristics of their own manners. Judging from the sketches, “Cezanne” — it was to have a different kind of (constructive style), but in the process of a set of objects has been changed, and decided to stay in the style of Cezanne. Unlike the previous still lifes, “matissovsky” — in the outline and the painting it self shows a similar composition that differs only in some details that do not disturb the overall composition. The article provides a detailed description of these paintings, their stylistic and technical features. About the beginning of summer 1919, which was attended by A. Exter and B. Babadzhan, have accurate information, “Amazon vanguard” exhibited three works, as “leader sezannistov” — 10 drawings. Over time, the creative relationship Alexandra Alexandrovna and Benjamin Simovic turned into cooperation in a school Exter B. Babadzhan led lectures on the history of painting.

Conclusions. *The present results are significant in the history of Karaite, Ukrainian and world art. Relationship Karaite and Ukrainian artists, shows the impact on the traditional world Karaite Ukrainian avant-garde art. Works B. Babadzhan represent individual interpretation still lives in style: Fauvism and Post-Impressionism, and a self-portrait — style kubofuturizm that masterfully delivers not only an exact likeness, but also a moment of movement, creates certain techniques. Paintings B. Babadzhan is the quintessential teacher recommendations Alexandra Exter and represent important material about the period of stay avangardistki in Odessa.*

Keywords: *Benjamin Babadzhan, Alexandra Exter, Ukrainian Avant-Garde Exter school-studio, self-portrait, still life.*

Постановка проблеми. Вплив української авангардистки Олександри Екстер на караїмського художника Веніаміна Бабаджана та їх співпраця є

малодослідженою темою, яка до цього часу не була вписана в мистецтвознавчий контекст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш інформативне та комплексне зібрання спадщини В. Бабаджана (віршів, оповідань, мистецтвознавчих студій, книг, роздумів, щоденникових записів, листів до друзів та родичів, репродукцій малюнків та картин) маємо в двохтомнику «Із творчого наследия» з коментарями С. З. Лущика. Доктор мистецтвознавства Г. Ф. Коваленко найбільш повно висвітлив творче життя О. Екстер в період перебування її в Одесі, де згадував прізвище В. Бабаджана. В цій статті ми розглядаємо короткий період творчого спілкування караїмського митця з відомою українською авангардисткою Олександрою Екстер.

Завдання даної статті: визначити творчі особистості О. Екстер та В. Бабаджана; проаналізувати творчі досягнення В. Бабаджана до зустрічі з О. Екстер (період праці та творчого саморозвитку у «Вільній майстерні»); визначити причину та обставини їх зустрічі; виділити три періоди спілкування митців: перший — лекції з мистецтва Олександри Екстер в березні 1919 р.; другий — відвідування школи-студії з малюнку та живопису Екстер (детально дослідити процес та особливості методів навчання в студії Екстер і результати — у вигляді трьох робіт Бабаджана) у квітні–червні 1919 р.; третій — співпраця митців (викладання історії мистецтва В. Бабаджаном в школі-студії О. Екстер) восени 1919 р.

Виклад основного матеріалу дослідження. Олександра Олександрівна Екстер (Григорович) (1882–1949) — авангардистка, живописець, графік, художник театру та кіно, майстер декоративного мистецтва, здійснювала свої творчі пошуки у різних напрямках модернізму [6]. О. Екстер дотримувалася принципів рішучих змін непорушного ладу речей в картинах. Творчість Екстер охоплює стилі від імпресіонізму та кубофутуризму до безпредметного живопису та конструктивізму. Кубофутуризм був в мистецтві 1910-х рр. найбільш популярним. Цей напрямок прагнув поєднати принципи кубізму (розкладання предмета на складові структури) та футуризму (розвиток предмету в «четвертому вимірі», тобто у часі) [5]. Про Екстер як талановитого педагога згадує її московська подруга скульптор В. Мухіна: «Олександра вміла терпляче “зростись, злитись” майже з кожним зі своїх учнів. Одним із головних моментів її педагогічної системи був обов’язковий аналіз картин Пуссена, Сезанна, Матісса і Пікассо». Безпрецедентні уроки Олександри Олександрівни малярства, ази кубізму — як треба «розкласти тіло на площини», зводячи будь-яке зображення до геометричних форм, зробити площину рухливою [1: 13–14].

Веніамін Симович Бабаджан (1894–1920) — художник, мистецтвознавець, поет, офіцер, видавець, представник «срібного віку». Багатогранність

творчої спадщини караїмського митця в повній мірі відображає критичний реалізм в поезії, мистецтвознавчих працях, статтях, а також реалізувався через наступні художні напрямки: кубізм, авангардизм, футуризм, символізм в образотворчому мистецтві. Мистецький комплекс Бабаджана наповнений витонченістю, духовністю, елітарністю вираження особистих думок та почуттів, що було властиво представникам творчої інтелігенції цього періоду.

До моменту зустрічі з Екстер, В. Бабаджан вже був сформованою творчою особистістю як митець і мистецтвознавець. У жовтні 1918 р. відкрилася «Вільна майстерня» живопису та скульптури в Одесі, метою якої було створити вільне та живе середовище для людей, що цікавляться сучасним мистецтвом та мають бажання працювати в цій області. Серед семи засновників «Вільної майстерні»: І. Маліка, Т. Фраєрмана, А. Нюренберга, В. Мідлера, М. Гельмана, Ф. Гозіасона, був і молодий офіцер, який щойно повернувся з фронту, починаючий мистецтвознавець Веніамін Бабаджан. Творче життя спілки було дуже інтенсивним: читали лекції, реферати, активно дискутували й досліджували сучасне мистецтво, проводили теоретичні й практичні заняття. Підтримка однодумців допомогла Веніаміну Бабаджану видати дві мистецтвознавчі книги: «Врубель (сумний геній)» (1918 р.) та «Сезан. Життя, творчість та обрані уривки з листів» (1919 р.). Окрім цих книг, Веніамін Симович в зошиті «Нотатки про живопис» залишив «Задуми»: 1. Про А. Іванова; 2. Про Серова; 3. Про листи В. Ван-Гога [3: 484]. Монографія В. Бабаджана про Поля Сезана складає комплексний глибоко мистецтвознавчий аналіз творчості митця, що стала зразком професійної наукової роботи для багатьох поколінь. Як зазначено в двохтомнику «З творчої спадщини»: «Недарма молодий художник Євген Окс у своїх спогадах назвав Бабаджана вождем сезаністів» [3: 484]. В період праці у «Вільній майстерні» (листопад–грудень 1918 р.) змінюється манера малюнку В. Бабаджана: натуралістичне зображення змінюється на авангардно-стилістичне рішення картин з рисами кубофутуризму.

Зустріч Бабаджана з Екстер могла не відбутися, якби не «червоний терор» у Києві. Єдине місце, куди була можливість у Екстер виїхати у той час, була Одеса. До того ж вже давно до себе кликала її подруга — відома танцівниця Ельза Крюгер [4: 22]. Приблизно в двадцятих числах січня 1919 р. Олександра Олександрівна вже перебувала в Одесі. Миська мистецька громада зустріла з захопленням «кубистку», роботи якої неодноразово з'являлися на значних виставках. Але популярність на той час О. Екстер здобула своїми ескізами до костюмів у театральних постановках [4: 26].

Про зацікавленість у співпраці та інтерес до навчання в школі-студії О. Екстер свідчать записи у двох зошитах В. Бабаджана: «Нотатки про живопис» та «Щоденник живописця». Відомо, що пер-

ша зустріч О. Екстер та В. Бабаджана відбулася 2 березня 1919 р. Олександра Екстер, почала свою діяльність в Одесі як мистецтвознавець і педагог. Увазі публіки було представлено шість лекцій, присвячених сучасному мистецтву. В зошиті «Нотатки про живопис» Веніамін Симович розкриває зміст п'яти лекцій, а шоста має тільки заголовок. Вкрай лаконічні записи висвітлюють окремі тези, прізвиська, терміни, що відображають широку панораму вітчизняного та світового сучасного авангардного мистецтва [3: 470]. На жаль, Бабаджан в цьому зошиті не датував свої записи. Можна припустити, що вони були зроблені 2–3 березня, адже 4-ого — вже почалися в місті революційні події, і лекції призупинилися.

Другий етап творчих контактів почався в студії Екстер, що зафіксовано в зошиті В. Бабаджана «Щоденник живописця», який він почав вести через два тижні після зміни влади. Період навчання охоплює квітень–червень 1919 р. Усі записи в цьому зошиті датовані та свідчать про інтенсивну практичну роботу в студії О. Екстер. У щоденнику Веніамін викладає власні роздуми щодо живопису та малюнку, а також аналізує сучасні методи, що рекомендує О. Екстер.

Числа другого запису, за квітень–червень 1919-го р., представлені, цілком ймовірно, за новим стилем, адже в цей період в Одесі встановилася на декілька місяців радянська влада. Рукопис чітко співвідноситься з декількома збереженими до наших днів малюнками та полотнами Бабаджана, та опосередковано їх датує [2: 288].

На початку навчання Веніамін Бабаджан критично ставився до художньої особистості Олександри Олександрівни та її педагогічного процесу, адже сам був одним із засновників «Вільної майстерні». Звісно, для сформованої творчої особистості, якою на той час він був, підкорення іншим творчим принципам було досить складним. Проте його амбіції не завадили згодом прийняти авторитетні рекомендації відомої художниці. Спілкування двох майстрів допомогло розкрити духовне та інтелектуальне багатство одного. Веніамін паралельно веде щоденник, в якому викладає свої власні думки щодо занять в студії. Це безсумнівно свідчить про вплив і натхнення цікавими уроками О. Екстер.

Згодом у В. Бабаджані перемагає учень, і він уже із захопленням займається в студії Екстер, вважаючи доволі цікавою систему викладання. Веніамін Симович писав: «Вважаю, що учню, достатньо довго працюючому самостійно, дуже корисно вивчати та приймати чужу систему, і в цьому немає нічого дурного, адже в зрілому віці усе неорганічне, невласливе індивіду відпадає і залишається при ньому тільки потрібне та живе» [2: 283].

Про заняття в студії О. Екстер опосередковано підтверджує і лист сестри Бабаджана — Тотеш: «Мій брат <...> займався в якійсь приватній школі (не пам'ятаю прізвиська викладача). Казав, що ходить

до нього через приміщення. В цій школі він написав дві картини олією <...> (в стилі Сезана та Матіса), які у мене». Легко упізнається і школа Бершадського (приміщення якої орендувала О. Екстер), та обидва натюрморти, створені в її школі-студії [3: 468].

В. Бабаджан в цей період навчання малюнку та живопису у Екстер створив три картини: автопортрет в тюрбані, «Натюрморт з віялом» (матісівський) та «Натюрморт з квітами та фруктами» (конструктивний, сезанівський).

Спочатку Бабаджан зробив малюнки двох запропонованих натюрмортів: «матісівського» та «конструктивного». У власних записках Бабаджана «Щоденник живописця» зазначено тільки про «конструктивний». Згодом він раптово починає працювати над автопортретом. Екстер рекомендує в кожному малюнку враховувати та шукати рух предметів. Але вперше він це фіксує практично, коли записує свої успіхи—роздуми, під час створення автопортрету.

Спочатку він зробив ескіз *автопортрету в тюрбані*, де показав відчуття руху площини. У «Щоденнику живописця» художник це описує детально: «Рух — є властивість площини до сприйняття в певному напрямку. Якщо я сприймаю який-небудь об'єм, виражений на площині, наче сприймаючи цю площину від одного краю до іншого, то необхідність в напрямку цього сприйняття є рух. Два фактори стверджують напрямок руху: фактура та силует. Фактура надає силу (вагу) руху, силует — швидкість. Комбінація руху може змінювати характер складових елементів. На моєму малюнку рух куртки по діагоналі зліва направо вниз зупиняється (утримується, затримується) майже нерухомим хвостом тюрбану» [2: 286].

Замальовок автопортрету було зроблено 17 квітня 1919 р. (як зазначено у «Щоденнику живописця») олівцем та кольоровою тушшю. Він представляє В. Бабаджана в тюрбані з люлькою у роті, обличчя повернене вправо в ракурсі три чверті. Погляд спрямовано на глядача, очі ромбовидні і дещо кутасті. Тіні намічено фрагментарною легкою штриховкою.

Пізніше, в квітні цього ж року, було зроблено власне сам *автопортрет на картоні вугіллям* (рис. 1), про який він не згадує в зошиті. Портрет точно повторює малюнок. Затемнені фон та одяг виводять на передній план світле обличчя автора. На сорочці рухомі лінії, що посилюються додатковими штрихами в тому ж напрямку, свідомо не розтушовані в єдину статичну масу. Світлотіньове рішення обличчя та тюрбану досить мінімальне. Край тюрбану підкреслений смугами—складками з легкою світлотінню. Овальне обличчя знизу звужується в підборідді, а світлотіньові нюанси вирішено майстерно: легка розтушовка і професійне володіння вугіллям створили м'які півтіні на обличчі. Ромбовидна форма очей пом'якшена контуром—тінню, виразні темні радужки підкреслені темними бровами.

Ніс перебільшено видовжений, але виглядає гармонійно. Темна трубка в роті яскраво виділяється на фоні світлого обличчя та білого тюрбану. Власне сам тюрбан майже повністю білий і тільки тонкими лініями—тінями змальовані складки.

Малюнок «Натюрморт з віялом» створено в квітні, але про це в «щоденнику» ані слова. Можна припустити, що цей малюнок було зроблено одразу після завершення автопортрету. Графічний малюнок виконаний простим олівцем, з урахуванням тонових плям-предметів та світлотіньових нюансів. Композиція натюрморта за кількістю предметів однакова з картиною, що виконана олією. Але розташування та деякі предмети відрізняються від малюнку. Композиція представляє: глек, згорнутий аркуш паперу в рулон, під ними лист паперу, справа маленький шароподібний предмет, ще правіше — в драпіровку загорнута картопля. На фоні цих предметів розкрите віяло, за яким видніються три планшети: верхівка маленького, за ним правіше середній та лівіше великий. На середній планшет накинута темна драпіровка. Фон заштрихований легкою однотонною штриховкою.

Відомо тільки, що саме 30 квітня Веніамін пише *олією на полотні* цей натюрморт (рис. 2): «Пишу із захопленням натюрморт з віялом. Вперше практикую підкладки під усі площини. Підкладки роблю за принципом додаткових тонів. Ось які спостереження.

Необхідно уникати складних змішувань. Майже завжди забарвлення предмету, трактоване за допомогою змішування трьох або більше кольорів, призводить до невизначеності та розрідженості вібрації. Тон відрізняється від кольору своєю близькістю. Він складний та невпорядкований. Ця його властивість веде до послаблення відчуття форми, до цілого ряду випадкових плям, які важко помітити під час роботи, але які рано чи пізно проступають назовні» [2: 286].

На передньому плані натюрморта крупно зображений темний синьо-сірий з блідо-сірими освітленими місцями глек, зліва від нього — згорнутий в рулон аркуш паперу, вирішений сірими відтінками. Справа від глека червоний перець з вкрапленням помаранчевого кольору в освітлених місцях. Усі три предмети лежать на білому листі паперу. Правіше від них на темно-синій драпіровці лежить картопля охристого кольору з вкрапленням синього в тіншовій стороні. На фоні предметів відкрите віяло синього кольору, освітлені ребра біло-блакитні, що полегшує достатньо затемнені предмети композиції. Зверху за віялом видніється червоно-коричневий планшет, за ним, трохи більше за розміром, правіше — жовто-зелений планшет, на який зверху накинута темно-зелена драпіровка. Третій планшет — блідо-сірий, за яким справа невеликою вертикальною смугою видніється синя стіна.

Одразу (17 квітня 1919 р.) В. Бабаджан зробив *малюнок «конструктивного»* натюрморта в

Рис. 1. В. Бабаджан. Автопортрет.
Картон, вугілля. 1919

Рис. 2. В. Бабаджан. Натюрморт з віялом.
Папір, олія. 1919

Рис. 3. В. Бабаджан. Натюрморт з квітами
та фруктами. Папір, олія. 1919

«Щоденнику живописця». З цих записів відомо, що натюрморт, поставлений ученицею О. Екстер — К. О. Г., мав складну та неправильну, на думку Веніаміна Симовича, композицію. Натюрморт представляє: вазу, пляшку з квіткою та грушу справа, що знаходяться на квадратному шматку тканини, а менший шматок паперу — під пляшкою. На фоні прикріплено на стіну кутом аркуш паперу. Можна припустити, що Екстер змінила композицію під впливом В. Бабаджана, через що композиція завершеної картини не схожа з ескізом, а зроблена в сезанівському стилі (рис. 3). «Сезанівський» «Натюрморт з квітами та фруктами» виконано олією на полотні і представляє дещо іншу композицію: ваза з квітами, тарілка з фруктами, яблуко, груша та чашка. Фон нейтральний — темно-зелений з абстрактними білими вставками і кольоровими смужками на них. Стіл темно-синій, на якому виділяються на білій тарілці два зелених яблука та жовта груша, спереду на фоні тарілки — жовте яблуко, зліва, трохи не вписана в формат полотна, груша.

Обидва завершені натюрморти, «матісівський» та «сезанівський», зроблені на однакових за розміром полотнах. Як свідчить родич Бабаджана А. Авах: «Тоді було дуже важко дістати полотно для картин <...> два однакових за розміром для натюрмортів <...> намальовані на солдатських сорочках, попередньо прогнуртованих» [3: 470].

8 червня 1919 р. відкрилася «Перша народна виставка картин, плакатів, вивісок та дитячої творчості» в приміщенні міського музею. Панорама виставки, яку представляв каталог, вкрай сумбурна та позбавлена будь-якої логіки. В ній приймали участь і професіонали, і аматори [4: 38].

Праці В. Бабаджана в каталозі зазначено під № 139 (10 малюнків). С. З. Лущик вважає, що ці

10 малюнків склалися з робіт, створених незадовго до цієї події, у «Вільній майстерні» та в студії Екстер. Відомо, що двох великих натюрмортів, виконаних олією, на виставці не було: чи то були ще незавершені, чи то не підійшли за тематикою [3: 475].

Влітку помирає чоловік Олександри Олександрівни — Миколай Євгенович Екстер та свекруха, через що художниця призупиняє діяльність своєї студії на деякий час, а в жовтні 1919 р. поновлює її в іншому складі, про що свідчать записи Веніаміна Симовича. Але якщо в квітні він був учнем, то в жовтні В. Бабаджан вже співробітник її школи-студії, що підтверджує тривале спілкування та взаємне визнання [3: 483]. Хоча впевнено можна зазначити, що співпраця та взаєморозуміння почалися ще в період школи живопису (квітень—червень 1919 р.).

13 жовтня 1919 р. з'являється перше повідомлення про відкриття студії Екстер. Вона називається «Майстерня живопису Олександри Екстер» та розміщується в квартирі художниці [4: 40]. Як зазначає Г. Коваленко, теоретичні предмети викладали: А. Нюренберг, Ф. Гозіасон та В. Бабаджан. Саме вони керували дослідженням новітніх питань сучасного мистецтва, були не тільки відомими одеськими художниками, але й мистецтвознавцями, що писали статті та книги [4: 30]. В. Бабаджан та Ф. Гозіасон читали курс з історії італійського, нового французького та російського живопису [3: 479].

В робочих зошитах Бабаджана збереглися деякі тексти, що мають відношення до лекцій в студії Екстер. Так, в зошиті «Щоденник живописця» (даваний 7 жовтня 1919 р.) великий рукопис без назви, на 23 аркушах: «<...> Справжній мій доклад, в кінцевій своїй меті спрямований до аналізу методів композиційного рішення картин Сезана <...>» [3: 480].

Багатообіцяючі задуми Екстер та запланований комплексний процес навчання в новій майстерні-студії незабаром опинилися перед загрозою зруйнування зовнішніми обставинами: ситуація в місті катастрофічно погіршувалася, лінія фронту наближалася. На початку січня 1920 р. Бабаджан вступає до лав до Білої армії і служить в Криму, а в листопаді цього ж року під час червоного терору був розстріляний. Але студія, за деякими даними, ще продовжувала існувати [3: 481]. Згодом, у 1920 р. Екстер переїжджає до Києва, а потім — до Парижу. Загалом Олександра Екстер провела в Одесі більше року: майже весь 1919-й та декілька місяців 1920-го р. [3: 466].

Про рівень контактності та співпраці митців може свідчити портрет сестри Веніаміна — Тотеш, написаний Олександром Екстер. Тотеш писала: «У художниці Екстер брат навчався аж до її від'їзду

в Париж. Вона дуже кликала його з собою, казала, що в Парижі він знайде необхідне керівництво, і що їй вже більше нема чому вчити брата». Ймовірно, тоді вже велись якісь розмови про еміграцію. Про це свідчить факт, що частину малюнків Бабаджан замість звичайної монограми підписував латиницею: «В. Babadjane» (починаючи з осені 1918-го, часу присутності в Одесі французьких військ) [3: 483].

Висновок та перспективи подальших досліджень. Отже, аналізуючи наведені дані, ми констатуємо, що Веніамін Симович Бабаджан мав епохальну і значну для майбутньої творчості зустріч з художницею авангардисткою О. О. Екстер. Не дивлячись на те, що перші заняття в її студії викликали іронічні зауваження й неприйняття методів художниці, в цілому Бабаджану вдалося перебороти амбіційну самовпевненість і щиро сприйняти слушні поради та методичні рекомендації відомої майстрині щодо композиції і малюнку та опрацювання його елементів. Результатом цих занять в школі-студії О. Екстер стали роботи, що збереглися: автопортрет, «магісівський» та «сезанівський» натюрморти, а також ескізи до цих робіт. На жаль, багатообіцяючий тандем двох неординарних талановитих художників та мистецтвознавців виявився короточасним. Але результат цієї творчої співпраці надав діяльності В. Бабаджана зовсім іншого рівня, долучив його через український авангардний рух до висот європейського модернізму. Це надало йому, як караїмському митцю, нового творчого імпульсу. Тандем Екстер і Бабаджана слід розглядати і як надбання всієї караїмської культури. Безперечно, дослідження творчості караїмського художника В. Бабаджана тільки розпочато і потребує більш комплексного та розгорнутого аналізу.

Література:

1. Амеліна Л. Кубофутуризм Марка Епштейна / Л. Амеліна // FineArt. — 2010. — № 3, — С. 12–17.
2. Бабаджан В. С. Из творческого наследия / сост.: С. З. Луцки, А. Л. Яворская; ст. и коммент. С. З. Луцки; ответственный редактор О. М. Барковская. — Одесса: «Optimum», 2004. — Т. 1. — 1–358 с.: ил.
3. Бабаджан В. С. Из творческого наследия / сост.: С. З. Луцки, А. Л. Яворская; ст. и коммент. С. З. Луцки; ответственный редактор О. М. Барковская. — Одесса: «Optimum», 2004. — Т. 2. — С. 359–584: ил.
4. Коваленко Г. Ф. Александра Экстер, Alexandra Exter: Монография [в 2-х томах] / Г. Ф. Коваленко; текст парал. англ. — Москва, 2010. — Т. 2. — 361 с.: ил., портр., цв. ил., портр.
5. Кубофутуризм [Електроний ресурс] // Слова Серебряный век. — 2015. — Режим доступу: <http://slova.org.ru/n/kubo-futurizm/>. — Дата звернення: 10.08.2015.
6. Олександра Екстер. Освяння [Електроний ресурс] // Документальний фільм з циклу «Київська старовина. Світ мистецтва». — 2014. — Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=olX-1Me0Aq4>. — Дата звернення: 23.07.2015.